

»Ni stric Šimen z votlo bučo na glavi in z rjuho na plečih!« je rekel šepavec.

»Ti, nesrečnež, ne boš gledal smrti, kakor jo bodo gledali vriskajoči fantje tam zunaj... priplazila se bo nekoč tiha in grda izpod postelje, strašilu podobna. Ne boš okusil bolečine. Zavržen si, proklet, da sediš v samotni, se oziraš proti durim, čakaš in trepečeš, kdaj da se prikaže tisto, kar se mora prikazati! Že je v tvojem srcu to neznano strašilo in kmalu bo vtelešeno... Ali niso duri samo priprte? Zdi se mi, da je zapihal hlad iz noči.«

»Že je blizu, pravim, že je v veži!« se je stresel šepavec. »Kaj pa ti, mali moj Mihec, kaj ti se nič ne bojiš, se ne bojiš, da bi zdajle prišlo tisto, silno do nebes, pogledalo te s svetlimi očmi in...«

Bebec se je široko zasmejal ter je zapel z zvonkim glasom:

»Nič nam ne morejo — morejo — morejo —«

Iz daljave, iz doline se je glasila ubrana pesem:

»Oj ta soldaški boben...«

V izbi se je strnila gosta noč, da ni bilo razločiti nobenega lica več.

Grbec in šepavec sta umolknila. —

XIV. Ugasle luči.

Kaj je res že jesen? Kaj je res nebo že nizko, mrzlo in megleno, listje velo na kostanju, senóžet gola? Ali pa se je morda le mojega srca tehtnica nagnila na črno stran? Zares, moje motne oči so morda le vame zamaknjene, strmé v ta pusti hram, ki je hladen in prazen kakor ob selitvi, strmé v bledega gosta, ki trka na moje duri, pa ga vidijo preplašene povsod, na nebu, na kostanju, na senóžeti. Ker je tako, da srce nikoli ne gleda drugam, nego v ogledalo.

Rajni Resman, krasnobradi, mi je tožil nekoč, da v mladih ljudeh ni več navdušenosti, ne več veselega, ponosnega razmaha, ne svetega ognja čudodelnega, ki gori s plamenom v duši, sije iz oči, greje in pali iz besed. Še je rekel, da se mu zdé obrazi otrók prezgodaj dozoreli, trudni in postarni, oči da so ugasle in kakor v jamah zasute, život da je ohlapen in sključen, brez kosti, korak omahujoč, klekajoč, glas šibek, ne smeja in ne pesmi nič. Rod, kakor da ga je prenasičenost ustvarila in lakot spočela. Poželenje mu odpira usta, ali gnus mu jih zapira. Za čednost ne vé, kaj da je, za greh pa je prelen in preslab. Smrt se bo začudila, kadar pride ponj, ker prišla bo po okostnik brez duše... To strahotno podobo mi je pokazal in kmalu nato je umrl.

Jaz, pravi sin tistega rodú, sem vedel, da gori s plamenom ogenj v moji duši, ker me je žgal in palil, da bi kričal od bolečine in sladkosti. Tudi sem vedel, koliko je ljubezni v meni; če bi žejne roké zajemale dan in noč, bi ne segle do dna. Ali umirajoče oči so videle smrt.

Kaj je res že jesen? ... Daj, tovariš, ki nisi bolan, posodi mi oči, da pogledam po pravici! Čeprav je že pust in hladen moj ubogi hram, čeprav že trka na moje duri blede gost, bi rad videl in občutil, da je sojena ta prezgodnja jesen le meni edinemu, drugod pa da prepeva še vesela pomlad... Ne, tovariš, tudi tvoje oči, ki so bistre in ne lažejo, tudi tvoje oči ne prikličejo pomladi v ta mrtvi gaj!

Vse luči so ugasle, vse pesmi so utihnile, mladosti ni več. Nad vso prostrano zemljo se je bila strnila dolga, dolga noč, nasula je nanjo strupene slane, nobenega bore cveta ni več... Po cesti grem in čeprav je leto šele v novembru in je solnce še toplo, me zebe v lica in v dušo. Kamor se ozre zbegano, žalostno oko, vidi čemerno jesen, vidi obnemogel, truden mrak. Koliko let ti je, ti golobradi fant? Sodim, da komaj sedemnajst. Pa so že odzorele in upale tvoje oči, so izžete tvoje ustnice, je oskrunjeno tvoje čelo in hripav tvoj smeh. Ali se je zmotilo spoznanje, da se je prelilo v posodo, ki še ni bila dodelana in pripravljena?... Dekletce ti, kdo je potrgal šmarnice s tvojega čela, vijolice iz tvojih oči? Kdo je brezsravno posegel v to negodno srce, s črno roko prevrnil oltar, ugasnil luč? Ah, ni mu lica in ne imena; še Smrt ima ime; ta strahota, ki se je bila v dolgi, dolgi noči zgrnila na zemljo in na srca, ga nima.

Srečal sem fanta, ki sem ga nekoč poznal; nekoč, to se pravi pred nočjo, še včeraj. Pozdravil me je, kakor pozdravljajo starci; leno, komaj napol je iztegnil roko ter se nasmehnil samo z enim licem. Levo oko je imel prevezano s črnim trakom, desno je bilo kalno.

»Po kakšnih potih?« sem ga vprašal.

»Kam neki? V krčmo!«

Tudi hodil je, kakor hodijo starci; klonil je glavo in pocincaval sunkoma z dolgim životom.

»Pripoveduj!« sem ga prosil, ko sva sedela ob vinu. »Povej mi, kaj da si izkusil in kaj občutil! Saj te vse razodeva, da si v eni sami noči, morda v eni sami uri živel dolgo in strašno življenje.«

Pogledal me je začuden, nato se je nasmehnil postrani, le v kotu ustnic.

»Vsakdo bulji in izprašuje in si misli, da je tam bogvedi kaj posebnega! Pa je čisto navaden — šmir! Naravnost puščoba in dolgčas! Tam in

tukaj, kamor stopiš in kamor pogledaš! Zdi se človeku, da je nekakšno prazen, votla posoda brez dna in pokrova; noč brez luči in brez temè... nič!»

Nenadoma se je zasmejal naglas.

»Nekaj pa mi je ostalo v spominu in se mi povrne vselej, kadar ugledam močnik na krožniku, ali kakšno tako vodeno, sivkasto zmes... Marširali smo noč in dan, dan in noč, da se Bog usmili... brez ceste in poti, čez polje in močvirje, kar dalje, kdo vé kam. Tovariš me je vodil za roko, zato ker nisem videl skoraj nič; levo oko mi je bilo izteklo, desno se je solzilo. Bolelo me ni posebno, tudi truden pravzaprav nisem bil preveč, samo lačen sem bil, lačen od sile, da bi jedel travo, če bi je kaj bilo. Naletela sva na kopico trupel, ki so ležala tam že morda tri dni. Pokleknila sva, pa ne da bi molila za uboge duše, temveč... Tornistri so bili vsi prazni, morda so naju bili že drugi prehiteli. Tipal sem po suknjah, po hlačah in res sem nazadnje obtipal nekaj, kar je bilo podobno zdrobljenemu prepečencu, namočenemu v luži in krvi, zabeljenemu z mrtvaškim duhom. Tisto zmes sem pojedel vse do kaplje in trohe.«

Spet se je nasmehnil čemerno in porogljivo, izza kota ustnic, vse po šegi starcev.

In še včeraj je prepeval...

Jaz pa vem, kam pojdem, jaz pa vem, kje so luči prižgane — kako, da se nisem že prej domislil? K zibki pojdem; dvoje milih plamenov, neugasljivih, se tiho in mirno smehljá iz nje; angel božji drži roke nad njima, dokler ne zasije zarja nad gorami. —

XV. Pobratimi.

Mnogokdaj se primeri, da se v enem samem trenutku odpró vsa srca in skozi široka vrata prikipi duša v lica, v oči in na jezik, tako da so si ljudje mahoma podobni kakor brat bratu; ker bratje so si v najsvetejših globočinah. Združijo se v veliki radosti, ali v silni boleti, v blagoslovu ene milosti, pod težo enega udarca; vsi glasovi so en sam vrisk, en sam vzdih. Ena luč obžari obraze in v njenem svitu so si enaki, so vsi enako spomladanji ali enako mrtvaški.

Časih odpahne narahlo prislonjene duri src le bežen dih; prikaže se le ozka, svetla špranja, komaj za hip, toda prikaže se. Zgodi se v gledališču, zgodi se na cesti, da se spogledajo ter se smehljaje pozdravijo tujci ob eni sami besedi, ki je ljuba vsem, ob enem samem veselem solnčnem žarku, ki je nepričakovan zablislil izza oblakov.

Pozdravili so se in koj so si tujci, ne poznajo se, ne mislijo več drug na drugega; svetla špranja je ugasnila, tiho so se zaprle duri. Ali kakor je bil bežen tisti trenutek, bratje so si bili v njem in srce se je poljubilo s srcem.

Kadar pa buti v vrata vihar, jili odpre siloma in sunkoma nastežaj, da zaječé in se stresejo v tečajih. Takrat ni več nobenih skrivnosti; kar bi drugače molčalo navekomaj, privre kvišku brez strahu. Srca, prej zaklenjene izbe, so prostrane, svetle veže, kamor stopi s ceste, kogar je volja. »Ob tisti uri so se ljudje, ki se prej nikoli niso videli, kar na očitnem trgu objemali in poljubovali.« Čigava je bila roka, ki je samolastno odpahnila vrata zaklenjenih človeških src? Ni zapisano in tudi ni poglavitna stvar. Poglavitna stvar je, da so se ob tisti uri ljudje objemali in poljubovali, da so se spoznali v svojem bratstvu. Srce hrepeni in čaka željno, da bi se smelo razodeti srcu, tako da bi se zrušili vsi jezovi in bi se do kaplje prelilo drugo v drugo. Bog usliši to željo po svoji modrosti, kadar je čas, in pošlje na svet nezaslišano radost, ali brezmejno gorjé.

Med jetniki sem bil in v spominu komaj še razločim obraz od obraza, glas od glasú. Vse oči so gledale enako, ena skrb je bila v njih, ena bridkost, en strah, eno upanje. Poprej so si bili tujci, življenje jim je teklo v tako različnih, oddaljenih strugah, da bi se pač nikoli ne bile srečale, nikdar spojile; govorili so različne jezike, mislili različne misli, gospodje so bili in hlapci. Zdaj so si bili blizu, so se poznali do najtišjih celic, kakor da so ležali nekoč v eni zibki. Kmalu so si bili podobni v lica in celó po govorici in hoji; ker srca so bila odprta in so bila eno ter so ustvarila le eno podobo. Tudi kadar so se sporekli med seboj do hudega, so se sporekli bratje; ni je bilo moči, tudi v njih samih ne, ki bi bila mogla zaloputniti duri, odprte nastežaj. Če se izlije iz tvojega srca le ena kaplja v srce človeka, ki gre mimo, ostane tam za zmerom, te za zmerom druží z njim, ki je morda že v grobu. Kadar se spomnim nanje, se spomnim na vse, vendarle razločim en sam obraz, ene same oči, slišim le en glas, ki mi je mil in ljub, kakor je bolesten in poln grenkobe.

Mnogokdaj se mi je sanjalo, da vidim brezštevilna mrtva trupla, nakopičena na poljani, ki se razprostira brez konca. Ta trupla so okrvavljena in oblatena; toplo spomladansko solnce sije nanja, ali ne ganejo se. Vselej, kadar se mi je tako sanjalo, se mi je zdelo, da so ti blede obrazi, ki več ne gledajo in več ne dihajo, čisto enaki drug drugemu, kakor da je bila v zadnjem trenutku ena